

Umovanje zdravog razuma

**ili što veli arhimandrit, profesor i direktor jedne bogoslovije o vjeri i njenim
dogmama**

Vaso Pelagić

**Zabluda je osnovni uzrok svih zala.
Religija je najkrupnija zabluda.
Svjetlost nauke i zdravog razuma
dužna je da rastjera kužnu maglu svih predrasuda.**

Svi svesni članovi naroda i ljudstva smatraju da je velika dobit doći do čistog razuma, čistog umovanja. Jer se samo umovanjem čistog razuma dobija sposobnost, snaga da ljudstvo zna i može da izađe i stvori sve uslove, osnovu koju će mu učiniti i osigurati srećan i blagodetan, napredan i slobodan život. To je cilj prave nauke i cijelog ljudstva. Stoga se svi pravi prijatelji naroda ozbiljno brinu, pa i sa požrtvovanjem svog života rade, da se svi članovi naroda i ljudstva pomoći nauka i rada tako razvijaju da znaju o svemu zdravo rasuđivati, pametovati. To je vrlo nužno, jer i prošlost i sadašnjost i nauka i prakтика daju nam nebrojane primjere i uvjerenja da će narod bez čistog razuma dovjeka nesrećno, grabljivo, nebratski, jadno, krvnički i ropski među sobom živjeti i satirati se, i pored svega toga, bez zdravog umovanja i poslovanja biće ropske sluge ništariji, gluposti, tiraniji i lažariji.

Doduše i danas sva takozvana "inteligencija", koja rado prima i dalje bakljade i bankete, smatra i tvrdi da radi i misli o razlozima čistog razuma, mada je ogromnom većinom ovo od nje daleko kao nebo od zemlje. Samo iskreni težak priznaje za sebe da je "prost", "neuk" i da o tom i o tom ne umije govoriti i misliti kao "učevni svijet". Mi ovdje nećemo pjevati ode ni jednima ni drugima nego velimo: Samo ona individua (ličnost) ima čist razum koja je kadra da sve stvari, sve pojave, sve predmete i prigode na sebi i oko sebe posmatra, cijeni i uvažava onako kakve one uistinu jesu i kakve treba da budu. Naravno, s takvim razumom moraju se posmatrati i pretresati sva društvena i naučna pitanja, sve uredbe, svi običaji, sve sreće i nesreće ljudske.

Ali mi u ovom spisu uzimamo kao predmet umovanja samo jedno, ali ipak vrlo veliko čovječansko i naučno pitanje – religiju, i u kratkom pregledu sve ono što ona za sobom vuče. I svi iole razboriti ljudi znaće da je i ovo od goleme važnosti, jer steći i praktikovati, zdrav razum u pogledu religije ne samo da je neocjenjena dobit za umni i moralni napredak ljudstva, nego i za materijalno i zdravstveno blagostanje svih ljudi i naroda. Jer samo u jednoj državi, i to srednjevelikoj, kao što je, na primer, Francuska, biće oko 40.000 krupnih i sitnih sluga boga i oltara koje narod mora plaćati. Oni i njihovi dućani, crkve i manastiri, sigurno koštaju za sto godina nekoliko hiljada miliona franaka, a s tolikom sumom mogli bi Francuzi regulisati sve rijeke i kanalizovati sve baruštinu što bi narodu od ogromne koristi u zdravstvenom i materijalnom pogledu. Osim toga, tih 40.000 slugu boga i oltara strahovito zavađaju, kvare i zaglupljuju narod što takođe pričinjava narodu golemu štetu. I to je zasebni kužni grč na tijelu narodnom i ljudskom. Ovo što je rečeno za Francusku važi i za sve ostale narode, pa ma koju vjeru oni vjerovali.

Prelazimo na stvar. Obični razum vjeruje, pripovjeda i utvrđuje kao vječitu istinu da na nebu postoji jedno proviđenje – bog; da je on tvorac i održač svega vidljivog i nevidljivog na svijetu; da je on dobar, preblag, svemoguć, svemoguć otac svih ljudi i da o svemu premudro razmišlja i pravedno upravlja; dalje, da je on za šest dana stvorio ovaj svijet iz ništa; da su Adam i Eva prvi ljudi, da ih je on stvorio po svome podobiju i da se od njih namnožio ljudski rod; da od postanka svijeta ima po jevrejskom kazivanju oko 5000, po katoličkom nešto više, po pravoslavnom istočno oko 7000, a po muhamedskom i kineskom još drukčije. Još dalje, da je bog iz gnjeva prema ljudima pustio potop na zemlju i potopio sve što diše osim Noja i onoga što je s njim bilo u lađi; da je iz ljubavi prema ljudima poslao sina svog Isusa Hrista da spase i izbavi sve; da bez njegove – božje volje ne može pasti ni dlaka s naše glave; da je biblija sveta knjiga; da je crkva dom božji;

da su od samog boga na nebu raj i pakao za vječnu nagradu pravednicima i užasno mučenje grešnika; da su popovi i kaluđeri – mantijaši sluge božje, namjesnici božji i posrednici između boga i ljudi; da je molitva nužna za spasenje a blagoslov za srećan život itd., itd. Obični razum veli da je cijelishodno što ljudstvo potroši u ime svega toga godišnje neizbrojane sume novca i mnogo truda. Proračunajte samo šta koštaju tolike bogoslovije i njihove knjige, crkve i manastiri, njihove odežde i ostali utovari; popovi i kaluđeri itd. I to će samo iznositi ogromnu materijalnu štetu osim umne i moralne. Ove poslednje tako su velike da se ne mogu ni izračunati no samo zamisliti. I obični razum ne samo što tako vjeruje, tvrdi i na to toliko žrtvuje, nego i silom zakona, zatvora i oružja primorava sve ostale ne samo da u to vjeruju nego da na to moraju davati određene sume, pa ma svijet imao ili ne imao. Obični razum odobrava i to da njegova rođena deca uče u školi prirodne nauke koje odriču bibliju i sve spomenute "božanstvene" stvari i smatraju ih golom sprdnjom, i u isto doba uče katihizis, crkvenu istoriju, "sveta pisma", koji opet ugone u laž prirodne nauke. Jadna djeca stoje na raskršću, ne znaju kojim će putem. I sve to skupa utvrđeno je državnim, crkvenim, pa kroz to dvoje i običajnim zakonom. Ko se usudi da poriče tak kužni apsurdum, odmah je nazvan "jeretikom", bezakonikom i otpadnikom itd. i osuđen najstrožom osudom.

Ali ipak novi svijet – ljudi čistog razuma – na osnovu čiste nauke i u ime dostojanstva i interesa naroda drukčije vele, vjeruju i propovjedaju. Oni ne vjeruju lijepim i krupnim, sjajnim i kitnjastim riječima koje vjera govori kroz usta popovštine, no hoće da se sve posvjedoči faktima i djelima. Stoga oni zadaju sebi pitanja i ovako rezonuju (umuju): ako je mantijaški bog onda zaista bio kadar da stvori svijet iz "ničega", zašto i sada odjednom ne stvori čovjeka – potpunim čovjekom, to jest da svaka individua u času postane odrasla, zdrava, učevna, poštena, pravedna, srećna itd. Pa tako se ne bi jadne majke onako mućile oko rađanja i njegovanja djece, ne bi se toliko mućilo i trošilo na škole, crkve, doktore i paragrafije, sudove i tamnice. Da je tako učinio, svako bi vjerovao da je taj slavljani nebeski bog "svemoguć" i da iz ništa dobro može da stvori svašta. Djelo na vidjelo, pa će svako reći pošten posao tačan račun. No obični razum veli da je to sve određeno tobože kao kazna što su Adam i Eva sagrešili u raju okusivši "od zabranjenog ploda". Zdrav razum odgovara na to pitajući: pa šta je krivo čovječanstvo svih zemalja i svih vremena da zbog toga strada? Nije ljudska krivica što su Adam i Eva sagrešili, a nisu ni njih dvoje krivi, nego je kriv sam tvorac – bog. Kakva majka onakva i kćerka, veli narodna poslovice. Da je bog bolje, savršenije stvorio svoj porod, proizvod, ni tvorevina mu ne bi sagrešila. Šta je svijet kriv što je lončarev lonac – stvor prsnuo pri prvoj probi? Zato je kriv sam lončar što nije htio da ga bolje načini. Nisu kriva djeca što nisu kao što treba školovana, radna, zdrava i poštena, nego roditelji, društvo, rđave uredbe, upravljači i nastavnici. Samo lud i nepošten lončar može zahtjevati da se sav svijet kazni za sva vremena i vijekove zato što je njegov lonac nije ispaio kao što treba. Tako što ne bi učinio ni najpokvareniji sultan, a kamoli "premilostivi" i "pravedni" bog.

Obični razum se isto tako vara što dokazuje da je ovaj svijet stvoren prije 7000 godina. Zdravi razum, na osnovi nauke, naziva to neistinom. Ta neistina vidi se i otuda što i same vjere nejednako označuju vrijeme, te time same sebe ugone u laž. Tako, na primjer, pravoslavna istočna crkva određuje oko 7000; katolika i protestanska blizu 6000, muhamedska i jevrejska oko 5000 godina, a zapisi indiski jedni određuju oko 30.000, a drugi oko 200.000 godina od stvorenja svijeta. Tako, daleke, crkve raznoliko petljaju sa određivanjem godina od stvaranja svijeta, a po tačnim naučnim dokazima prošlo je stotinama hiljada godina otkako se čovjek pojavio na zemlji i čitavi milijoni od začetka ove naše zemlje do razvića ovakve prirode, kakvu danas vidimo u vasseljeni i čovjekovu organizmu. Zdrav razum se jako čudi što obični razum i crkva propovjedaju da se ljudski rod

naplodio od Adama i Eve, kad i po riječima samog takozvanog "svetog pisma" oni nisu imali ni jedne kćeri. Valjda je njihov sin Kain rađao decu! – To je smišljeno i neprirodno i užasno – i svaki iole pošten i pametni pop mora se stidjeti da pripoveda ovakvu petljaniju i besmislicu, jer je ovo bulažnjenje grozno od onog što ga bolesnik čini u vrućici. Crkva veli da je bog stvorio čovjeka po svome "podobiju", a zdrav razum odgovara da ona time užasno kalja i sebe i boga. Jer po tome izgleda da je bog glup kao Eva, koja sluša zmiju, vjetrenjast kao Adam koga žena vuče za nos, pakosan kao Kain koji iz zavisti ubija svog poštenijeg brata Avelja, bjel kao Evropejac, crn kao Arapin, divljačan kao divlji narod i posvijećen kao civilizovani svijet, napunjen sa smradnim đubretom u trbuhu kao i svaki drugi čovjek i životinja, snabdjevan priborom, aparatom što pravi djecu i potpomaže supružansko zadovoljstvo (a na drugom mjestu veli sveto pismo da je on duh bez tjela i određenog mjesta), tiranske naravi kao faraoni i neroni i dobar kao Cincinat, Ranklin, Robert Oven i drugi, džandrljiv kao džandrljivi lončar koji čas grdi a čas opet kupa lonce. Po rječima takozvanog "svjetog pisma", on čas stvara svjet i blagosilja ga, a čas ga proklinje i kažnjava potopom, glađu, maglom, žabama, gušterima, raznim bolestima i paklenim mukama, sad stvara čovjeka slobodnom voljom, a sad ga sam i preko drugih kažnjava za slobodnu volju, čas naziva ljude izabranim porodom a čas paklenim izrodima, čas šalje poruke i "spasitelje"- Hrista, Muhameda i druge da narode nauče i od svakog zla spasu, a čas ih pod mamuzu, bič svjetih tirana-krvopija i sprema im užasne muke u paklu.

Upravo sav posao boga i njegovo ponašanje izgleda još gore no sultanove reforme i njegova "otačaska briga" za vjerne podanike. I jadni svijet na samo što u sve to vjeruje, no otkida od svojih usta, te daje da se to što bolje širi i utvrđuje. Obični razum i crkva propovjedaju da je bog pravedni, milostivi i dobri otac svih ljudi i da on o svemu pravedno sudi i očinski brigu vodi. Zdrav razum veli da je to samo hokus-pokus. Ako je bog takav, zašto se krije od svoje djece kojekuda po nebu? Za učitelja, koji nikad nije došao djeci i ništa im nije pokazao, vele ljudi da je nevaljao i progone ga. Za roditelje, koji bi od djece pobjegli u šumu, pa poručivali: molite i platite sarafa i advokata da nas mole da se smilujemo i damo im štogod-svako bi rekao da su takvi roditelji ili prave budale ili do krajnosti pokvareni i nepošteni. A šta se može reći za boga, koji tako isto čini, to neka sami čitaoci presude i kažu. -A realna filozofija veli da je on uobražena mašta gluposti, najdublje gluposti. To je jedno, a drugo, po dokazima "svetog pisma" on je digao narod iz Misira i poveo ga u zemlju Hanansku, gdje je trebalo kao bajagi da ima svakog dobra u izobilju. U tom putu on mu je bio takav moćni spasitelj da je jadni narod morao punih četrdeset godina da luta tamo amo po moavskim pustinjama, podnoseći najgroznije nevolje od gladi, žeđi, golotinje i nepogode. Pa umjesto da mušto prije pomogne da dođe do označenog mjesta i da mu podmire nevolje, on izdaje sa Mojsijem zakone u kojima faraonski zvoni: "Ja sam gospod bog tvoj i drugog boga osim u mene jednog ne smiješ vjerovati; šest dana radi, a sedmi idi u crkvu, prilaži prikoge, moli mi se i meteniši itd". I tu se bog ponaša prema raji kao Čengić-aga koji goropadno zvoni nevoljnom narodu:

"Harač! Harač! rajo, ajmo!

Para treba gospodaru";

a raja odgovara:

"Hljeba i s hljebom gospodaru,

od umora i od gladi samrtno smo iznemogli."

Narod u pustinji vapije za hranom i vodom, a "pravedni otac"- bog uprtio zakone te mu ih nameće bez njegove volje zahtjeva besmislice. Zato što se narod tome protivio, i razljutio Mojsija tako da je razbio i uništio tablice zakona, bog ga osuđuje da luta po šumi četrdeset godina, te

tako izumire sav postojeći naraštaj da drugi osjete kaznu božju. Tako isto Čengić-aga umjesto da se očovječi i uljudno saslušati i zadovolji potrebe naroda, trpa u kaos i osuđuje na teške muke i vješala sva one koji se usudiše zaplakati i umjesto davanja harača tražiti pomoći. I bog, isto kao Čengić-aga, globi narod, jer jadni svijet mora da hrani "sluge božije" – mantijaše i pravi im dućane za spekulaciju, to jest crkve i manastire. I zato se moraju da čine obilati izdaci.

Zašto bog sam ne hrani svoje sluge i zašto sam sebi ne gradi "božije domove"? Ta i najpokvarenija čifta plaća svoga slugu i o svom trošku pravi sebi domove i dućane. Pa zar pravedni bog stoji čak ispod njih? Ta to je sultanski. – Samo nečovječna gospoština starog doba – plemići, spahije nagonili su narod na kuluk, begluk da im besplatno gradi dvorove i njih i njihove sluge hrani svojim znojem. To je užasno upoređenje, ali je tako.

Pa onda: zar je to pravedno i očinski da radnik-težak i zanatlija povazdan mora argatovati i na nenasnoj zimi, vrućini, nepogodi i opasnosti, pa tek po koj dinar na dan dobije kao nagradu za taj teški rad; a državna, novčana i crkvena gospoda dobijaju za laki kancelariski i oltarski rad dnevno u gotovu novcu po 10, 20, 40, 80, 100, 1000, 6000 i po 70.000 dinara. Pa pored svega toga, taj tvorac civilizacije, kulture i progresa – radnik, prezren je i gonjen do životinjskog stanja od te gospode, od "sluga božijih". Čak i po čovječanskoj pameti otac se mora jednako za blagostanje svekolike svoje djece, i da od ukupnog postojećeg roditeljskog imanja dobiju jednaku nagradu. U svakoj porodici svi imaju jednake dužnosti i jednaka prava na uživanje. I onaj se najbolje pazi i poštuje koji je najviše odan i izložen radu, a "pravedni" bog odredio je najveću nagradu i počast onoj svojoj djeci koja najmanje rade i obavljaju najlakše poslove, a najmanju nagradu i prezrenje onoj djeci svojoj što izvršavaju najteže, najopasnije i najpreče društvene poslove. Ali to je valjda što je radnik sto puta pošteniji i pobožniji od svakolike takozvane crkvene i državne gospode. I ovo je za ljude običnog razuma, za crkvu privlačno i očinski, ali za nas ovo nije nikakva pravda i očinska briga, nego duboka nepravda i nesreća, a kome jest, neka mu je na čast, dok mu naučni moral i matematička istina ne rasvjetli zaprljani i zamračeni mozak i ne očisti od vječnog i otrovnog brloga.

Obični razum i crkva vjeruju i tvrde da je bog "svemoguć" i da je sve "premudro" stvorio. Držeći se obično svog puta, čist razum veli: ako je bog svemoguć, zašto ne udesi bar to da sve čovječanstvo vjeruje jednu vjeru, pa makar u njega; da jednim jezikom govore, da jednim pismima pišu, da se služe jednim kalendarom. Pa onda mnogo bi dolikovalo "svemogućoj sili" njegovoj da udesi među ljudima sve ostale zgode za srećan, čovječan i bratstven život svekolikoj ljudskoj čeljadi – njegovoj djeci. Tim bi bog neopisano unapredio čovječansku kulturu, uništio sadašnje goleme međusobne čovječanske zađevce, mržnje, smetnje i nesreće. Zdrav razum vjeruje da onaj prezreni i zagareni radnik ima mnogo veću svemogućnost no visokopoštovani i visokopoštujući bog. Radnik natjera, to jest udesi da mu vatra i voda čitava čudesa mogućstva ukazuje, služi, vrši. On pomoću tih dviju prirodnih činjenica kreće pred našim očima, juri na rad i zaustavlja goleme mašine u fabrikama, lađama, željeznicama koje ili izrađuju ili vuku i prenose ogromne terete svjetskih namirnica. On je udesio iz grube brdske rude magnetsku žicu – magnet koji hvata grom i sprovodi ga u zemlju da ne čini štetu, a to nije šala, jer grom je, po tvrđenju običnog razuma, božja volja, pa radnik savlada božju volju i moć. On je izrečene brdske grube rude udesio drugu žicu – telegraf, te pomoću nje razgovara u trenutku sa dalekim krajevima i za tri minuta njegove riječi obigravaju oko cijele ove naše zemlje i donesu mu odgovor. U laboratorijama naučni radnici učine iz metala i vazduha da pred našim očima grom grmi i munje sijevaju. Hiljadama godina zvona zvoniše, klepala lupашe, crkve se podizaše i ukrašavaše i narodi i mantijaši koljeno – pri klonjeno bogu se moliše, pa još nikada premilostivi i svemogućí bog ne učini takva čuda ni

pred nama ni izvan nas. A radnik to jednako čini kad god je za to potreba, ne tražeći od nas ni molbe ni blagodarnosti ni crkvu ni mantijaše ni priloga ni određenih dacija.

Sad ćemo da vidimo šta vrijedi i ukoliko je istinita njegova “premudra uredba i cjelishodno proviđenje” koje uživaju njegova blaga djeca. U jednom kraju vlada tiranija, nepravda i ropstvo zbog čega bjesne krvave revolucije između ugnjetača i ugnjetenih, a u drugom haraju razne epidemije: kolera, tifus, svakojake groznice, ospice, vrućice itd. U onom kraju vlada užasna suša, gdje ljudi umiru od silne sunčane pripeke i gube svu ljetinu, a u ovom naprotiv bjesni užasna bura, oluje i poplave koje jatovice upropašćavaju, grabe i satiru ne samo usjeve i marvu nego i zgrade, kuće, alate i ljude. Pomislimo samo šta je nedavno bilo u Češkoj, Francuskoj, Švajcarskoj, u Mađarskoj sa Segedinom, Budimom i drugim zemljama, pa onda one omanje poplave oko Dunava, Save, Tise, Morave itd. Silesija varoši, cela, imanja i naroda potopljeno i uništeno, pa baš nigdje se ne pojavi pravedni i premilostivi bog da pomogne svoje vjernike i štetu im naknadi. Narodi su njemu vječito davali priloge, a on njima ne da ništa ni onda kad su iz temelja upropašćeni. Groznog je srca otac nebeski!

Ne samo to nego sjeveru djeca preblagog nebeskog oca skapavaju od teške zime ma da se oblače u trostruke kožuhe, a na drugoj strani, bliže ekvatoru, ni goli stanovnici ne mogu danju opstati na zemlji od teške vrućine, nego kopaju zemunice i bježe pod zemlju. Ovdashnju božju djecu biju gromovi, a tamošnju glad i mrazovi, tlja i gusjenica pretvoriše sve u pustoš. U ovim kolibicama čami, boluje i umire vječiti radnik zbog pritisaka, oskudice u hrani, golotinje i umora; a u onim prostranim palatama bijesni, raskalašni i od nerada i silnog preizobilnog jela, pića i luksuza leškare i blaguju ugnjetači, grabljivci, varalice i krvopije ljudstva.

Onamo radnici izrađuju po vas dugi dan teške i opasne poslove, pa im silni ovog svijeta dnevno bace kao nagradu tek po dinar, dva ili tri, a ovdje pape, patrike, sultani i milionari, fabrikanti pored balova, salona, pozorišta, kartanja, bilijarenja i harema, pregledaju i potpisuju presude, mjenice, dekrete i podobne lakoće, pa zato su ipak nagrađeni dnevno po 1.000, 50.000, 70.000 dinara u gotovom novcu, kao što smo to naprijed spomenuli.

Negdje ljudi – ta božja deca – boluju i umiru od nevolje, zbog oskudice zemljišta, a toliki prostor oba pola zemlje leži pokriven ledom i snijegom, a oko ekvatora pjeskovit bez ljudi i neplodan, Zašto ne bi “svemogućí” bog učinio to zemljište rodnim za svoju djecu? Nećemo govoriti o užasima zemljotresa i aktivnim vulkanima koji užasavaju ljudstvo, krše zemljinu površinu i zgrade i zatrpavaju čitave varoši, ljudstva i imanje pod struju lave, pod njene goleme valove u bezdanu mora ili zemljine provalije.

Da li se tu premilostivi bog igra žmurke sa ljudima i njihovim namirnicama? Ili je to valjda božja šala sa svojom milom dječicom? Zbilja!

Jesu li premudro stvorenje: zmije, gušteri, krtice, miševi, bube, gusjenice, vrane, svrake, uši, buve, kukolj, glavnica – kljasti, gluvi, nijemi, ćoravi, suludasti, krastavi, gušavi itd. I pored svega toga užasa crkva neprestano uči na “jutarnji” i na “večernji”: “svjako je dajanje božije blago i svjak dar soveršen jest”, a to će reći našim jezikom: sve je čestito što bog daje, i sve je savršeno što je on stvorio i darovao ljudima. Pored tog navedenog strahovitog haosa u društvu i prirodi, otvoreno i neprestano uči nas sveta majka crkva, sveta spasavajuća vjera da je bogu tako jako omililo svijet da je i sina svog jednorodnog odredio na žrtvu radi “spasjenja ljudskog”. Ili je ovo laž ili je bog veliki petljanac. Prvo, zašto se on sam nije dao na žrtvu nego sina poslao, a drugo, što će žrtve koje ništa nisu koristile? Ako ima snage i ljubavi prema ljudstvuneka samo reče, pa da bude sve dobro.

Zdrav razum ne vidi u svemu pomenutom uređenju zemljinom i svjetskom ama baš nikakve božanstvene svemogućnosti ni pravičnosti ni premudrosti već vidi sve suprotno. On vidi, poznaje i priznaje da sve te i cjelishodne i necjelishodne pojave proizilaze po prirodnim zakonima prema kojima sve na svijetu biva bez ikakvog udešavanja prema ljudskim potrebama. A pravedne i nepravedne uredbe, pametni i budalasti običaji zavise od pameti ili od gluposti ljudskog društva. Naravno, obični razum odmah na ovo potegne svoj pretpotopski razlog rekavši: a ko je drugi dao čovjeku taj razum no "svjemogući" bog? – Zdrav razum odgovara da ni to nije bog dao. Tijelo se razvija pomoću vazduha, toplote, svjetlosti, hrane, pića i rada. Oduzmite ovo čovjeku, kao i svakom drugom živom stvoru koji raste, pa će odmah sve uginuti, pa ma za njegov život svi svjetski krupni i sitni mantijaši koljenopriklono boga molili i ma se sva zemlja u saborne crkve obratila.

A razum čovjekov zavisi od društva i prirodnih uslova. Odvojte dijete od društva i ostavite ga u šumi sa svinjama, i ono će, ako ga životinja ne pojede, postati divlji i pasti travu sa ostalom marvom. A rastući u društvu čovjekovom, malo pomalo navikne i nauči se onome što u društvu vidi i čuje. To je jasna istina, pa stoga velimo: ako je, dakle, mantijaški bog kadar da pokori pomenuti djelokrug i postojeće pojave prirode i da pred našim očima izvrši sve ono što je za sve ljude dobro i srećno i što pomenuti radnici vrše i stvaraju, onda smo i mi gotovi poštovati njega isto kao radnika i prirodu, pa još i više, ako se pristoji bogu kao sultanski zahtjeva od ljudi proslavu i pokornost, molbe i dacije.

Ako li pak ne može ili neće to učiniti, onda ne samo što nije vrijedno činiti toliku počast i tolike troškove oko imena njegova nego je to čak ludo i nedostojno od strane njegovih dojakošnjih poštovalaca, jer to je najluđe idolopoklonstvo, ali samo u finijem obliku no što su činili prastari divlji narodi.

Obični razum i crkva upućuju svijet da jednako brine o duši, o raj u paklu; a zdrav razum veli: takozvani raj i pakao takođe je zlonamjerna mantijaška izmišljotina kojom su lakše mogli da plaše i globe narod. Jer zbog raja i pakla narod je morao činiti priloge "majci crkvi", to jest mantijašima, da bi mu sveti oci duhovnici isprosili oprostjenje od boga i pripremili mjesto u carstvu nebeskom, u raj u. Radi tog cilja izmišljena su i krilata djeca-anđeli i crni rogati krilati đavoli. Radi toga su izmišljene crkve i molitve, krštenje i vjenčanje, opjelo i zadušnice.

Bez svake te mašinerije i spekulacije ne bi mogli crkveni i državni ugnjetači da tako lako za-
glupe narod, pa ga globe i uvijek drže pred očima.

Prepredeni ugnjetavači su znali da je narod nezadovoljan svojim ropskim stanjem i teretnim državnim uredbama. Znali su da će on početi da u odmorne dane premišlja u društvu o svojim nevoljama, pa tako može naći uzrok nevoljama i otpečatiti dogovor i organizaciju kako će rastrgati sve uzroke i niti što narodu nite i donose nesreću. A ko je drugi nitio i otkrivao te niti ljudskih nesreća nego mantijaši, sluge boga i oltara, a oni su onda bili vlasnici i državne i crkvene uredbe. Stoga su oni u odmorne dane sabirali narod oko sebe i kljukali mu u glavu da se neprestano moli, da misli o bogu, raj u, paklu, o svojim tješkim grijesima, i da nikad ne zaboravi da će svi oni naslijediti carstvo blaženstva vječitog u raj u koji pate i trpe ovdje na zemlji i slušaju svoje starješine i nastavnike, propovijedajući svijetu božju riječ što glasi: "povinuajte se vlastima, jer je svaka vlast od boga", i "ko pretrpi do kraja, spasiće se".

Da je crkva zaista težila za tim da stvori glupav i pokoran narod vidi se iz crkvenih knjiga, iz "svete liturgije" koja pjeva: "blaženi su oni što su krotki i duhom nišči". I valjda je zato množila i još jednako množi carstvo mrtvac na nebu. Pa rašta onda bog stvara revolucionare-ljude? Manje bi zavrzlamе bilo da umjesto ljudi stvara samo ovce, pa- mirna Krajina. One su i krotke i "ništave

duhom". Bar tada ne bi trebalo ni pakla, ni đavola, ni crkvenih molitva, ni mantijaša, ni svekolike sadašnje gluposti što se zbog toga rađa i traje, podržava i potpomaže. Ili valjda bog ima pasiju, čef mu je gledati kako se svijet muči, strada, globi i u paklu gori kao što su rimski tirani uživali, popijevali ipoigravali od radosti gledajući kako Rim gori u plamenu i kako lavovi raskidaju ljude u cirkusima-pozorištima?

Takvih budalaština puno je sveto pismo, a isto tako i sve propovjedi sitnih i krupnih mantijaša. Raj su opisali tako basnoslovno i kitnjasto da bi čovjek pomislio kako je u njemu urnek svih krasota i naslada. Muhamedanski mantijaši još poetičnije pretstavljaju krasote raja veleći da će se tamo vjernici, pored ostalog uživanja, koristiti i "hurijama" koja će i poslije supružanskog snošaja dovjeka ostati djevojke kao bogorodica pored Josifa i rođenja Hristova "djeva". Samo je čudo nama zašto se i jedni i drugi ne poubijaju da te krasote čas prije uživaju gore na nebu, nego ovdje žive, te globe i varaju narode.

I u tome se sastoji njihov moral i njihova briga za povjereno "stado". O, blaženog stada, koje im još i danas vjeruje i prilog daje! Dokle li će tako?

No zdrav razum i naučni durbin ne vide u nebu i raja ni pakla, ni Hrista, ni Bramu. On vidi tamo beskrajnu prostoriju i bezbrojne zvijezde koje su djelimično mnogo vjeće od ove naše zemlje. Stoga veli: more, ljudi! Manite se vi te religiozne petljarije! Ne trošite ni snage ni zdravlje svoje oko nebeskih, božanskih sanjarija od kojih još niko koristi nije video, niti će vidjeti, pošto toga nema. Nego umjesto toga razmišljajte i izučavajte iz čega se sastoji više tijelo i šta mu treba pa da ono bude zdravo, promišljajte kako ćete ukinuti sve ono što vam rađa nesreću, pa udesiti uredbe u društvu onako da svima vama sonose sreću, jednakost, znanstvenost i bogatstvo; izučavajte prirodu i njene zakone da bi ste lakše mogli upotrebiti i koristiti ljudstva itd. To je dostojno ljudstva i istorije, to je cilj kulture i progresa, to je zadatak nauke i ljudi, to je najčistiji moral u svemu svijetu.

Uostalom moramo priznati da i sami državni zakoni poriču biće boga, prvo, tima što je zakonom odobreno izučavanje prirodnih nauka koje iz temelja poriču biće boga, a osobito embriologija, fiziologija, fizika i hemija, a, drugo, što država ne kažnjava ljude koji psuju po ulicama i birtijama po sto bogova, Hristosa, bogorodica, anđela i krstova, aopsujeli ko vladajućeg monaha i caricu, odmah ga hvataju, zatvaraju i osuđuju na robiju.

Obični stvorovi vjeruju i tvrde da je biblija "sveta knjiga-sveto pismo", pa zbog toga se na sve moguće načine tumači usmeno i pismeno odraslom i neodraslom svijetu. I da bi tu golemu knjigu takoreći ukljukali narodu u glavu, ona je na svima jezicima uopšte i napose štampana, te se preko misionara po svemu svijetu razdaje i besplatno i za jevtinu cijenu.

Zdrav razum vidi i veli da je takozvano "sveto pismo" skup, zbornik mantijaških izopačenih i glupih izmišljotina i da više vrijedi za čovječanstvo jedan tabak fizike, fiziologije, hemije, no sve crkvene i bogoslovske knjige što su napisane od iskona do danas.

Kao potvrda ovog evo činjenice: kod svih vjerujućih, u svetom pismu najvažnija je i najsvetija knjiga "Jevanđelje" i "Apostol", i kada se ona čita milioni pravoslavnih i krivoslavnih sagnu glavu ili padnu na koljena radi veće počasti i marljivog slušanja, a zatim je ljube i darivaju.

Pa šta nalazimo u toj tako svetoj i poštenoj knjizi? Evo šta: U Jevanđelju Matejevu, u glavi šestoj, i stihovima 25, 26, 27, 28, 29, 30 i 31 stoji da se ne brinemo za svoj život, šta ćemo jesti i nositi, no da se ugledamo na ptice nebeske koje, veli, i ne siju i ne žanju, ne sabiraju u ambarove, pa ih otac hrani.

Dalje, šalje nas da se ugledamo na cvijeće, ljiljan i drugo voleći kako i ono ništa ne radi, pa ljepše je obučeno i ukrašeno nego Solomon u svojoj slavi i u svom bogastvu. Po toj božanskoj

naucisvetoga pisma mi treba da uništimo i škole i nauku, i radionice i alate, – dakle, i svu kulturu, pa da goli golcati u zimi ili u snijegu očekujemo sve od premilostivog oca nebeskog ili da u takvom stenju brstimo lišće i sa marvom pasemo travu kao što nekada čineše kaluđeri i kaluđerice po dolinama eufratskim mesopotamskim. Može biti da jda je to dobra nauka za stvorove običnog razuma, ali ljudi zdravog razuma javno se sprdaju takvoj nauci. I djeca iole zdravijeg razuma vele da je obični razum zaboravio da se ptice hrane u ljetnje doba od našeg truda, naših usjeva, a zimi, kad snijeg sve pokrije, ptice nebeske kljuju našu i marvenu balegu. Stoga mi zahvaljujemo svetoj majci crkvi i milostivom ocu nebeskom i “preblagom spasitelju svijeta” na takvoj hrani i čestitamo bogomoljcima što će takvu uživati u budućem životu blaženstva božjeg – nebeskog.

Dalje, u istom jevanđelju u glavama 5, stih 30, 40, 41, 44, preporučuje nam “spasitelj svijeta” da se ne branimo od zla, nego ako te ko udari po desnom obrazu obrni mu i lijevi; ko hoće da ti uzme košulju, podaj mu i haljinu, ako te ko potjera jedan sat idi s njime i dva; ljubite i neprijatelje i činite dobro onima koji vas mrze i gone itd.

Je li da je pravedna i mudra pouka? Ej, rajo uzbunjena! Kud će ti duša?! Što nisi slušala preblagojevanđelje, te si podigla bunu protiv onih što te gone, prinuđivaju i tvoju zaradu odnose, otimaju. – U današnjem društvu ni najglupnja djeca ne bi poslušala takvu pouku. Zar je pravedno snositi nad sobom grabež i tiranstvo zarad ćefa pojedinaca? Zaista, ne.

Sveti apostoli nas uče da budemo svima “jakože svi”, to jest sa Jevrejima kao Jevreji, sa Rimljanima kao Rimljani, sa dobrima dobri, s lopovima lopovi. Idi po volji svih, dakle, i volji ugnjetača narodnih, a istina, pravda, poštenje i savjest, – to je kod njih ništa. Dalje, oni vele “povinuajte se se vlastima, jer je svaka vlast od boga”, što smo i naprijed spomenuli. I to je moral svetog pisma!

Dakle, ako kršteni i nekršteni sultani i paše ugnjetavaju i globe narod, to je od boga i to treba trpjeti, tome se treba pokoravati. Aj, vesela sirotinjo rajo, grdno li si sagriješila što si se usudila da da podigneš revoluciju protiv zakonitog vladaoca i vlasti? – Zato valjda u našoj saveznoj srpskoj revoluciji protiv ugnjetača carigradskih i držaše “pastiri naroda”, sluge božje – sarajevski i mostarski vladika – stranu tih ugnjetača naroda, a proglašiše revolucionare Bosne i Hercegovine kao otpadnike i bezakonike društva. Papski klir u Rimu i pravoslavni i katolički patrijarh u Carigradu pisali su i govorili protiv narodnog oslobođenja i držali su stranu narodnih krvopija. – Najveći je moral raditi da ugnjeteni postane slobodan čovjek uživajući sva svoja čovječanska prava i sreću kao i svaki član društva. I narodna borba Bosanaca i Hercegovaca ciljala je na to. I na sramotu crkvanog morala, “sluge boga i oltara” glasaše protiv narodnih prava, protiv narodne slobode i sreće, protiv svoga “stada” i svog hranioca – naroda.

Još nešto radi ogleдалa tog crkvenog morala. Na kraju jevanđelja Jovanova stoji da je Hristos toliko radio i dobra učinio narodu za vrijeme svog bavljenja na zemlji da bi kad bi se sve opisalo, bilo toliko knjiga da ni u sav ovaj svijetne bi mogle stati. Ovakvu užasnu laž mogao je samo reći iz temelja lud i podao čovek, jer je Hristos, po kazivanju “svetih” knjiga, živio svega 33 godine, a samo je tri godine javno propovijedao.

Ovdje ne treba navoditi druge dokaze o tome šta vrijedi mantijaška i crkvena “pouka” i moral. Ovim je očevidna prljavost i ništavilo njihovog morala i njihove nauke, njihove nauke, njihove vjere i boga, sama sobom istumačena za one koji imaju bar i mrvu zdravog razuma, koji umiji zrelo pametovati.

Obični razum i sveta crkva vjeruju u božja čudesa koja nabrajaju u starom i novon zavjetu, – da su bog, njegov sin, sveta djeva Marija liječili bolesnike, hranili gladne, napojili žedne itd. Naučni i praktični zdravi razumi to odriču i smatraju da je to gola laž. Jer ako su onda mogli da čine takva čudesa, što sada ne čine, kada hiljadama ljudi umire od gladi, bolesti i golotinje?

I tako biva na sve strane ove naše zemlje. Za vrijeme savezne srpske revolucije eno na hiljade sirotinje raje, lišena kuće i imanja, umire. Zašto bog i sveci ne ukažu svoja čudesa u pošiljci hrane, odjeće i takve pomoći da se za nekoliko dana oslobodi od svojih ugnjetača? Ako to neće da učine nama, grešnicima i bezbožnicima, zašto bar u takvoj nevolji ne pomognu raji? Ta bar je ta naša nesrećna raja bila i jeste duboko pobožna i vjerna bogu i crkvi. I zaista zaslužuje mnogo veću pomoć no njeni ugnjetači. Ta eno i čuvene tvrđice i sebičnjaci – bogataši engleski očigledno pomažu raju hranom i odijelom, a premilostivi otac svijeta – bog i “prečista” bogorodica baš ništa ne pomogose svojim vječitim poštovaocima i moliocima. Jesta, ali ono što ne postoji ne može se ni puzeći pokazati, akamoli činiti čudesa. No obični stvorovi ipak vjeruju kao i prije. Oni ne mogu da smijeste u svoju glavu da je sva pomoć i odmoć u čovjeku, u prirodi i u udruženoj snazi društva.

Obični mozak veli i vjeruje da je Hristos spasitelj ljudstva, da je oprostio ljudstvo od Adamskog grijeha i time otvorio put u carstvo slave i blaženstva.

Ali zdrav razum ne vidi i ne može da nađe ama baš ni jednog fakta da to posvjedoči. On želi da mu se “opipa telno” pokaže čime je hristos spasao svijet. Mi vidimo svojim očima da i danas kroz svu prošlost istorije svijet trpi svakojake nesreće i nevolje poslije Hristova dolaska do danas isto kao i prije Hrista. Ni elementarne nepogode, ni društveni događaji i nepravde nisu se u glavnom promijenile. Prije njega vladali su svijetom i sisali krv naroda i ljudi faraoni i fariseji, književnici i njima podobni akrepi ljudski, a danas kršteni i nekrštenisultani, mantijaši, paragraflije, sabljaši i čiftarija malo finijim načinom i u uglađenoj formi,

podobno stjenici i pijavici, ispijaju životnu snagu svemu radnom čovječanstvu. Pa još ne samo to, već baš u vrijeme njegovo i poslije njegova rođenja pa sve do velike Francuske revolucije bilo je narodima još gore nego prije njega, jer su držana i crkvena gospoda smatrala narod kao i svaku drugu marvu. Ljudi, žene i djeca prodavani su i kupovani na trgovištu kao i životinje. Istorija pokazuje fakta da je na jednom vašaru prodavano za jedan dan po 7000 ljudskih duša. Čuvari državnog poredka i održači vjera i “morala” smatrali su i čuvali takva sramna i nečovječna djela, takav varvarski poredak kao zakonit i pravedan sve donde svjetski revolucionari ne predadoše i njih i taj poredak maču i ognju. Dakle, iz tog groznog ropstva izbacili su i još jednako izbavljaju ugnjetenu raju jeretici – revolucionari, a ne Hristos i njegovo apostoli. Dalje, svijet se rađa s plačem, živi s mukom i bolestima i umire s mukama i plačem onako isto kao i prije Hrista. Ni onda ni sada ništa nije moglo živjeti i razvijati se bez vazduha, toplote, svijetlosti i vlage; niti ženka rađati bez supružničkog snošaja, pa ma se svi svjetski mantijaši odrli klećeći, zvoneći, liturgije i bdenije čineći. Ako li se pod tim Hristovim spasenjem razumije spasenje od grijeha i pakla, i to nije istina. Jer ako je Hristos svojom smrću i stradanjem iskupio čovječanstvo od grijeha i otvorio svima put u carstvo blaženstva, u raj, onda zašto su potrebni sada mantijaši, crkve, molitve i toliki troškovi oko toga?

On je svršio posao i spasao čovječanstvo, pa šta su potrebni novi poklisari, tolika zavrzlama i troškovi? Zar su sinovi i drugovi papa i patrijarha u stanju i više da učine nego “sin božiji” Isus Hristos? Ta tim i oni sami omalovažavaju boga oca, boga sina i boga duha svijetoga... Mi ovim razlozima ne pobijamo zaslugu Hrista kao reformatora, kao radnika za sirotinju i mučenika za svoje učenje, to jest ako je on zbilja i postojao. Sudeći po jevanđelju, koje su četiri evrejina napisali raznoliko i nesaglasno, mi Hrista vidimo kao čovjeka koji je nešto naglašavao i o socijalizmu. Po tome ga možemo poštovati kao poštena i napredna čovjeka u današnjem pokvarenom jevrejskom društvu. Uz to je govorio da su mantijaši kao okrečeni grobovi koji se spolja bele a unutra su

puni smrada i nečistoće to jest pokvarenosti i nepoštovanja. Ove njegove riječi svako će naći u jevandjelju Matijevu.

Mnogi i od samih mantijaša znaju da je sve istina što smo navodili, to jest da je sve njihovo crkveno učenje prava petnjanija, puka zlonamjerna izmišljotina i otrcana krpež koja sama sebi protivreći, samu sebe goni u laž. Ali to neće da javno priznaju i da narodu ispovijede tu istinu, jer lakše je blagosiljati nego kopati, lakše je čitati molitvice nego udarati čekićem i tovariti toware, vući i istovarati, kopati, žnjati i tesati drvnje i kamenje.

No reći će neki mislilac: pa gdje je savjest? Pa gdje li je moral koji svakom čovjeku nalaže da se u svakom poslu mora uzvisiti nad svojim interesom, nad samim sobom i propovjedati istinu i pravičnost u za to se boriti. Ta najsvetlija strana čovjekova najviše leži na predstavnicima religije, jer se oni glasaju za propovjednike, za odružanje i utvrđenje ljudskog morala. Zdrav razum na to čudi veleći: jadni svijete! Kakav moral, kakvu moralnu stranu i dužnost očekuješ ti od njih koji su koji su najpokvareniju u društvu. Zar ne vidiš da su oni vječiti protivnicisvakom napretku i svakoj pravičnosti i istini? Zar ne vidiš kako oni, isto kao i državni tirani, prodaju sirotom radniku i najpreče potrebe da naplate svoje molitvice i da se ukrase svilom i zlatom? Zar nisi čitao u istoriji kako su rimokatolički "sveti oci" duhovnici odobravali i potvrđivali takozvano pravo na prvu noć, po kome je raja morala podvesti svoju vjerenicu prvu noć svome spahiji ili popu, pa tek onda, kad ona otuda dođe, ona je pripadala svome mužu? I tako duboko ponižavanje čovjekovog dostojanstva oni su nazivali moralom. Takvu sramnu uredbu oni su nazivali crkvenim i božanskim moralom.

Zar ne vidiš kako se svaki otima za vlast i bogastvo, pa ma se to osnivalo na razvalinama i propasti svoje povjerene "pastve"? Zar ne vidiš, o, jedno "slovesno" stado, koliko velike plate određuju sebi za sićušan i ništavan rad koje se iscjeđuju iz krvi i suza ugnjetenog i utruđenog radnika? Zar ne vidiš kako nemilostivo prolaze pored sakatog, iznemoglog slijepog prosjaka koji treba čovječanske pripomoći? Zar ne vidiš kako se družu i vjerno služe i najpokvarenijim tiranima i ugnjetačima napretka i čovječanstva i kako rado primaju njihove ordene, gozbe i počasti? Zar ne znaš kako je najviše pokvareno pa i silovano narodnih kćeri i sinova baš od njihove strane? Zar ne znaš ko je spaljivao i raspinjao reformatore ljudstva Đordana Bruna, Vanija, Jana Husa i druge naprednije i poštenije umove čovječanstva? Zar ne znaš kakav moral imaju i propovedaju oni što, kao na priliku kardinal Antoneli i rimske papa, šetajući po palatama i crkvama, stiču čak i tako veliko bogastvo koje iznosi na stotinu miliona? Kad bi mantijaši imali poštene vjere i pravog morala, oni bi listom odavno još stupili poslovati protiv sadašnjeg društvenog uređenja i sadašnjih nakaradnih zakona po kojima se određuje dnevna nagrada po 1 ili 2 ili 3 dinara onima utruđenim radnicima koji po vazdugi dan prevrću crnu zemlju i kamenje, koji izrađuju sve namirnice društva, koji stvaraju kulturu čovječanstva, pa bi zahtijevali da se uzakone takve uredbe u ljudskom društvu koji će takve utruđene radnike – mučenike staviti u nagradi i poštenjeu na prvo mjesto, a sadašnje odlikovane i previše nagrađene debile, ugnjetače i globadžije, dići sa začelnih mjesta. Tek bi tim mantijašima pokazali da imaju morala. Dogod tako ne učine, oni su najnemoralniji ljudi. Može biti slučajeva da se neki od njih uzvisi nad sobom i pođe da radi po razlozima naučnog morala, u korist svega čovječanstva, ali takvi to ne čine kao mantijaši nego kao sugrađani ljudstva, kao ljudi. Pod mantijom može se naći i valjanih narodnih prijatelja i dobrih naučenjaka. Njima čast i poštovanje, ma u kome zvanju bili. Ali i s ovimustajemo protiv nepoštenja i zabluda, a ne protiv poštenih ličnosti koji su možda nehotice zapale u kužnu sferu religije.

Zbog svih navedenih religioznih i mantijaških zabluda, petljanija, nesaglasnosti i škodljivosti, na osnovi čiste nauke i narodnih i čovječanskih interesa, zdrav razum odriče svaku svetinjačku i božanstvenu važnost svemu onome u što vjeruje obični um, pa iz svega dovde pomenutog izvodi kratak izvod koji ovako glasi:

1. Takozvano "sveto pismo" nije ništa drugo no zbornik svih mantijaških sanjarija i petljanija koji nikakvog logičkog smisla nemaju i koje svojim šarlatanskim protivrječjem same sebe gotovo na svakom listu u laž ugone. Više vrijedi jedan najmanji člančić iz racionalne ekonomije no sve bogoslovske knjige što ih ima na svijetu.

2. Sveta majka crkva, dom božiji nije ni u dlaku važnija i svetija od običnog doma i kućerka. I više vrijedi za narod jedan naučno udešen arterski bunar, česma, no sve pravoslavne i krivoslavne crkve i manastiri. Crkva je privilegisani dom zaglupljivanja, laži i ropstva. Ja, kao profesor bogoslovije i arhimandrit, i po tri puta ovo kažem. Kad bih drukčije rekao, lagao bih narodu. Kad bih drukčije pripovjedao, bio bih izdajica nauke. Za ovu izrečenu istinu mene će strogo, vrlo strogo osuditi ne samo zatucana masa naroda nego i sva iteligencija koja diše podlim, nazadnim i sebičnim duhom. Pa neka i to bude, ali doći će jednom ono sveto doba kad će sav narod i sve ljudstvo ovako misliti, ma da ću ja tada biti u vječnoj zaboravnosti.

I pošto još niko u crkvi ni vidio, akamoli čuo premilostivog boga da svoju djecu, narod poučava, to se može potpuno savjesno reći da ne vrijedi u nju ići kad gazda u domu nije; šta će đaci u školi bez učitelja? Kalfe im ne mogu zamjeniti učitelja i oca. Crkva je mantijaški dućan u kome oni prodaju svoju nestvarnu i neslanu robu i niti osnivaju za buduće svoje spekulacije i ugodnije živovanje.

3. "Molitva i blagoslov" ne vrijedi više od običnog bapskog preklapanja i vraćanja. Pape i ostali i krupni i sitni mantijaši blagosloviše krstonosnu vojsku da osvoji "svjeta mesta", "grob Hristov" iz ruku aziskih varvara, pa svi krstonosci zaglaviše pod udarcima nekrštenih "agarjana". Oni blagosloviše Napoleona da pokori Prusku, a ruski sveštenodostojnici cara Nikolaja da pokori Sultanovu vladu i državu, pa obje blagoslovene strane konačno izgubiše megdan. Narod Slavonije baš se moli bogu i dobija popovske blagoslove, pa eno 1878-1879 godine savska poplava učini čitave užase od naroda koji stanuju u niskim ravnicama pored Save. Rusi su tako pobožni da su u samoj Moskvi podigli 4.000 crkava i manastira, pa eno glad Samariska, suša Voroneška, crnac Astrahanski i Neronski knut imperatorsko-carski mahom ih ugnjetava, unesrećava i satire.

Mantijaši i narod jevrejski i turski tolike vjekove oguliše se čineći molitve, udarajući se u prsa i derući se na munarama: "alah al alah!" pa sve sa zla na gore. Gone ih i biju od svih strana. Od velike turske carevine postoje odlomci. Hiljadama godina tako čine i Kinezi i Indija, pa ipak gomilama skaču u vodu od gladi i nevolje. Hristijanski bogoslovi već promukoše i vrat iskriviše vičući boga: Gospodi, vozvah tebję, usliši mja – pa još nikada ne siđe među nas; i tolikom sirotom svijetu neće da pošalje ni pečenih vrana, akamoli jarebica.

Ima još sijaset podobnih primjera, ali i ovoliko je dosta.

4. "Časni krst" nijema vrijednosti ni svetlosti koliko običan štap, jer ovim se svijet poštapa i brani, a krstom se niko ni u kom slučaju ne može pomoći. Krst je, kao i molitva, pomoćnik varalicama.

5. Krštanje je jedna ubičajena navika koja je toliko sveta koliko pušenje opijuma ili duvana. Ono je toliko pošteno da nemoćno dijete, koje ništa ne zna, priveže ovoj ili onoj vjeri i prišije mu ovako ili onako ime bez njegova znanja i saizvoljenja.

6. Bogoslovske škole nisu ništa drugo no izvodi u kojima se uči kako će se finije i vještije zaglupljivati narodi, izopačavati svijet i poricati i ismijavati naučne istine. Ko ovo ne uvida, on je bez razuma.

7. Bog, raj, pakao, anđeli i đavoli nisu ništa drugo no zlonamjerno izmišljena strašila mantijaška i tiranska ujdurma pomoću čega su narod plašili i izvlačili njegovu zamuku, zaradu da lakše i obilatije gospoduju i uživaju. Ovu istinu potvrđuju, prvo, naši gore navedeni mnogobrojni primjeri; drugo, što su narodi od vremena na vrijeme mijenjali svoje bogove i vjere, to jest stare ostavljali, pa nove usvajali, i što za ljudstvo nije određena jedna vjera nego ih sijaset postoji, i svaka sebe hvali a druge poriče i naziva “jeretičkim” i lažnim. Kada bi postojao negdje jedan svemoguć i dobar bog, on bi odredio jednu vjeru za sve narode i za sva vremena.

8. Sadašnji moral koji crkva održava i radi koga, tobože postoje mantijaši na svijetu jeste javna laž koja je zakonom i običajima utvrđena i privilegisana.

Kakva tu može biti morala kada je majka crkva u ime toga svog morala odredila patrijarhu karlovačkom 24.000 lanaca (jutara) zemlje, a sav Dalj, Borovo i Bijelo Brdo, gdje taj spahiluk postoji, nemaju više od 8.000 jutara zemlje. Ne samo to, nego je dotični patrijarh oteo od naroda tih sela mnogo njihove zemlje koje je on još odavno obrađivao i na njih plaćao desetak. Kada se narod uzbunio zbog toga i rastjerao spahiske namjesnike, taj glavar crkve i naroda pozvao je žandare i vojsku, te je narod prinudio da ustupi njemu svoje vječito pravo. Docnije, kad je narod mirnim načinom tražio i molio da mu on, kao njihov duhovni otac i pastir naroda, povrati uzetu zemlju, odgovorio im je taj sluga i boga oltara da će ih sve prodati Jevrejima. Na to odgovori jedan član deputacije: ” Hvala vam, ekšelencijo! Hristos je došao da nas izbavi od Jevreja, a vi, kao namjesnik njegov, prodajete nas Jevrejima”. Za tu iskrenu riječ težaka patrijarh je istjerao deputaciju napolje.

Katolički vladika Štrosmajer ima dva puta više a krdinal papski Švarcenberg ima cveći spahiluk no sva prijašnja crnogorska državica. I mitropolit beogradski vuče godišnje veću sumu zarade narodne no 40 učitelja narodnih, veću no stotine nadničara koji, praveći puteve i mostove, škole i radionice, staništa i radionice, i izrađujući odijelo i hranu, više koriste ljudstvu i kulturi za jedan dan no taj vladika svega svoga vijeka, jer od blagoslova njegova ni mušice ni, pogotovo, ljudi ne mogu živjeti. I ako je takva rasporedna nagrada moralna, onda i nema na svijetu ništa nemoralno, nepravedno. Meni, kao bogoslovu, arhimandritu, profesoru i direktoru “bosanskobanjalučke” bogoslovije, zadugo bijaše teško da ovako javno priznam i svijetu na vidiku očitujem ovu vječitu istinu protiv nas mantijaša i našeg mantijaškog morala. Tim teže što mi je patrijarh carigradski, na zahtijev opštine, vać telegrafski bio ukazao vladličansko zvanje i što sam u Banjaluci i celoj okolini živio “kao mali car” kao i ostali krupni mantijaši i što me narod cijele Bosne poštovao kao svog “svetitelja”, kao “svetog Savu”, kao “novog” Hrista. To će posvjedočiti svaki Krajšnik. Ali uvidjevši našu mantijašku duboku pokvarenost i fino udešene lažarije, koje smo mi pokrili lažnim sjajnim pokrovom, to jest velikom firmom boga, vjere, crkve i morala; saznajući uz to stvarne potrebe naroda i čovječanstva i njihove goleme nevolje, koje mu dolaze jedino stoga što ne umije da umuje i da se upravlja po umu zdravog razuma i osećanju čistog poštenja, bio sam prinuđen po nagonu naučnih razloga, a u hatar istine i privlačnosti, da dam ostavku na to veliko zvanje i gospodovanje, da napišem ovu izjavu “Umovanje zdravog razuma” i da se posvetim stvarnm unaprećenju i usavršavanju sebe i svoga naroda i čovječanskog roda, ukoliko sam kadar da to učinim.

I sama priroda antipatična je prema bogu, molitvi, crkvi i vjeri. Dijete je sušta priroda. U prirodi traje vječiti rad i dijete teži radu čim malčice moćno postane. Djeca se vrgolje, kopeče, plaču,

kreću, čas nešto grade i ruše i opet nešto drugo počinju dok se ne umore. Priroda njegova naklonjena je ma kakvom radu. Na to ga gone prirodni zakoni. A priroda dječja naprotiv bježi od boga i od crkve i od bogomolje. Dijete nikada ne zove ni boga ni crkvu u pomoć dok ga tome drugi ne nauče, a onome što je čobjeku prirodno – raditi i jesti, djeca su naklonjena.

Kada sam pročitao ovaj spis nekim svojim mantijaškim kolegama, neki, zaprepašćeni od čuda, pobjegoše iz našeg društva, a neki mi upraviše ovakvo pitanje: Pa šta je onda sveto na svijetu, i u šta će narod vjerovati? Čega će se prosti narod bojati, ako ne boga i pakla, pa da ne otima i ubija? Bez toga bi prosti svijet počinio užase itd. Na to im ja ovako odgovorim: Najveća je svetinja na svijetu ona činjenica koja je kadra da očividno ukaže i osnuje ovdje na zemlji pošten i razuman, bratstven i jednako pravedan i srećan život za sve članove čovječanskih društava. I ovu moćnu činjenicu sastavlja prvo, matematična istina koja saznaje prirodne zakone, poslovanje prirode i društva i posljedice toga poslovanja, i po kojoj istini kod svih naroda i kroz sve vijekove dva i dva čine četiri, osam i osam šesnaest, a dva puta šesnaest – trideset i dva; drugi sastavni član ove moćne činjenice jeste naučni moral koji priznaje da svako čeljade društva mora imati potpuno jednake dužnosti na svako društveno poslovanje i potpuno jednaka prava na uživanje i na umno i tjelesno razvijanje koje ostali članovi društva mogu uživati; dakle, vjera u večnu moć prirodnih zakona, matematičkih istina i u čovječansku jednakost i bratstvo. Ta, eto, činjenica jeste najdostojnija vjera za čovječanstvo, jer vjera koja se sastoji u ovoj činjenici jeste uzor, pravičnost i tvorac prave ljudske sreće, jer ona ne traži i ne zahtijeva skupocjenih crkava i manastira ni moljenje, ni metanija, ni popova, ni kaluđera, ni milostinje, ni dacijske, ni raje, ni ugnjetača. Ova činjenica, kao produkt istoriskog rada ljudskog, kao izraz ljudskih potreba i kao najčistija pojava sadašnjeg pogresa, kulture i civilizacije, jedina je kadra da uništi svaku nepravdu i neistinu, ugnjetače i ugnjetene, “slugu” i “gospodu”, nepraktičan i partajičan rad, to jest međusobne mržnje, osvetu, svađe, ubistva, krađe, grabež, varanje, ratove, oružje, vojsku, terete i neprirodne bolesti, pa da stvori jednakopravnu braću i zajednički udruženi, lagani, bratski, napredan, sloboda, kulturnan, pravedan, čovječan, zdrastven i istinito voljan, radostan i srećan rad i život za svakoliku čeljad sveskolikog ljudskog društva. Takva religija ljudstva jeste istiniti i stvarni tvorac i ostvarilac čovjekovih želja i njegove sreće i utjehe. To je pravi moral i takav moral u stanju je da proizvodi i usavšava najblagodetnije posljedice za postojeće i buduće naraštaje ljudstva. I za ovakvu uzvišenu vjeru i ovakav uzoriti moral u današnjem pokvarenom društvu mnogi milioni žude i srdačno posluju; buduće svesnije i pravednije čovječanstvo jedino će ovakvu vjeru vjerovati i ovakav moral ispovjedati – vjeru u istinu i pravdu, vjeru u ljudsko bratstvo i jedinstvo.

A što se tiče onoga, kao da bi “prosti svijet” bez vjere u boga, raj i pakao, otimao, ubijao, silovao itd., to je puka laž; jer u svijetu, dok postoje ovolike nepravde, nevolje i načelo privatne svojine, pored te vjere dešavalo bi se, kao što se i danas dešava, gomila otimanja, ubijanja i silovanja samo kad ne bi bilo časti i kazne na ovom svijetu...

Završavajući ovaj spis, velimo još i ovo: krajnje je vrijeme da svi školovani i neškolorani obični mislioci uvide i ostavesvoje duboke štetne zablude, pa da usvoje i potpuno prime umovanje i poslovanje zdravog razuma, te da tako zajednički upotrebe svoju umnu, tjelesnu i materijalnu snagu na opštu korist svega društva; jer kada su svi članovi društva u jednako srećnom i bratskom stanju, onda je i pojedinac i tok ljudske kulture od svake opasnosti i nesreće siguran.

A kao najkrajnjiji završetak neka bude ovo:

**Vjerovao bi svak u boga kad bi moglo bit
Da očita “vjerovanje”, pa da bude sit.**

Anarhistička biblioteka
Anti-Copyright

Vaso Pelagić
Umovanje zdravog razuma
ili što veli arhimandrit, profesor i direktor jedne bogoslovije o vjeri i njenim dogmama
1879

Pronađeno dana 9.9.2021. na <http://ateisti.com/nauka/umovanje-zdravog-razuma-1879/>

anarhisticka-biblioteka.net